

цінності-«фільтри», що керують цим процесом відбору.

Ідентичність — не застиглий конструкт, раз і назавжди викристалізоване ядро пам'яті й уявлень про самих себе в минулому й теперішньому часі. Скоріше це конструктор, котрий передбачає повсякчасне перескладання/конструювання набору цінностей та імперативів, що допомагають людським спільнотам рухатися вперед. Звісно, із «озиранням» у минуле, де залежно від потреби ми завжди прагнемо побачити тих, чий досвід/діяння або подадуть нам приклади для наслідування, або щонайменше застережуть від «наступання на граблі».

Отже, хто з діячів нашої історії є важливим для нас сьогодні? Такий персоналізований історичний геолокатор мав би «відфільтрувати» з минулого персонажів за бодай кількома чіткими критеріями:

1. тих, хто творив цінності, в тій чи іншій формі значущі й важливі для нас сьогодні,
2. тих, хто творив ідеї, актуальні для нас учора, сьогодні й завтра, й, зрештою,
3. тих, хто творив інституції, без яких було б неможливим формування української нації та її існування зараз.

Словом, усе те, що колись створило нас і тримає купи аж по сьогодні. За цими абстракціями, між тим, стоять цілком реальні люди. Серед таких, безумовно, знайдуться добре відомі персонажі, котрі давно увійшли в канон — Ярослав Мудрий, Богдан Хмельницький, Шевченко й Франко, постаті тих, кого ми ніби заново перевідкрили для себе буквально протягом десятиліть незалежності, — князі Острозькі, Мазепа, Сковорода, й імена, котрі більшості сучасних українців мало що скажуть.

Спробуймо пильніше придивитися до кожного зі згаданих критеріїв, аби розгледіти людей, без яких вони не склалися б у пазл сучасного українського проєкту.

Цінності

Коли нас запитують про найважливіші, ми майже автоматично ставимо на перше місце свободу. Нас до цього спонукає не лише власний досвід її відстоювання протягом двох Майданів і теперішньої війни, але й пригадування історичної минушини — від політичних свобод руської шляхти й козацьких «прав і вольностей», до гімнографії свободи Сковороди й Шевченка.

Читайте також: **Окупанти знищили музей Сковороди**

Так уже склалося, що свободи політичні (читай — громадянські) для нас невіддільні від свободи особистої. А з ними тісно пов'язані такі цінності, як самостійність (перш за все індивідуальна), справедливість, рівність (юридична, а не майнова!). Але кожна така цінність, що формується історично, має своїх носіїв у декількох поколіннях, своїх ідеологів і трубадурів. Хто вони у випадку нашого історичного досвіду?

Якщо говорити про джерела практик свободи політичної — то це, безумовно, руське боярство. Подібно до англійських баронів XIII століття, воно змушувало князів і королів рахуватися з колективними правами своєї спільноти на владу, аби доступ до неї був предметом політичного договору й забезпечував від встановлення тиранічного правління.

Хоча ці люди й не уклали зі своїми володарями, подібно до англійських братів по стану, Великої хартії вольностей, наступні покоління їхніх нащадків, руська шляхта, вже вправно користало з цього досвіду. Шляхта змушувала нових правителів — польських королів та великих литовських князів — в обмін на поступки в династичних преферансах щоразу більше наділяти свою спільноту свободами різного стибу: політичними, юридичними, майновими, віросповідними тощо.

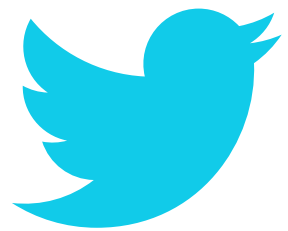
Це уможливило в нашій історії творення «політичного народу», котрий не лише мав права, але й брав на себе відповідальність за долю країни. Водночас такий розклад породив мережу парламентарних інститутів — від сейму і сенату на горі й до мережі шляхетських сеймиків внизу.

Якщо імена й біографії перших ревнителів станових свобод середньовічного боярства майже незнані, то діячі часів Великого князівства й Речі Посполитої відомі дослідникам, але на жаль, нічого не скажуть ширшому загалу. Наприклад, князь Юрій Чарторийський (1560–1626), русин-католик, по укладенню Берестейської церковної унії 1569 року, котра порушила міжконфесійний мир і свободу віросповідання, став одним із перших, хто відкрито виступив на підтримку православних у сеймі.

Князь стане активним речником пошуку компромісу й примирення між православними й уніатами, якого, щоправда частково, вдасться досягти вже після його смерті. Зв'язок свободи совісті зі свободою політичного вибору дуже добре відчував інший лідер руського світу — князь Григорій Святополк-Четвертинський (?–1651), що послідовно відстоював права всіх «дисидентів» (некатоликів) Речі Посполитої — і православних, і протестантів.

Четвертинський був лідером тієї частини руської шляхти, котра спільно з церковними ієрархами заходила шукати шляхів конфесійного примирення й нового формату унії, котрий зберігав би самодостатність православ'я за умов подвійного підпорядкування Риму й Константинополю. Символічно, що рід Святополків-Четвертинських найдовше з-поміж інших «домів» руських аристократів зберігатиме вірність православ'ю. А син князя в часи Хмельниччини стане одним з очільників тієї руської шляхти, котра до останнього шукатиме компромізу з козаками, послідовно виступаючи за збереження Русі в складі Речі Посполитої.

Читайте також: **Парадокси окультурення українцями Московії**

Зрештою, рафінованим втіленням культури політичних свобод і договірних засад суспільних відносин був київський воевода Адам Кисіль (1600–1653). Йому так само, належить вельми скромне, ба навіть майже непомітне місце в історичній пам'яті українців. Можливо, через те, що він був речником того «третього шляху», який торувала руська еліта XVII століття, намагаючись знайти оптимальний спосіб збереження руської ідентичності, на противагу крайній колонізації чи то радикальній козащині.

Насправді в часи Кисіля цей шлях видавався геть не маргінальним політичним проектом, а цілком вагомою альтернативою розвитку Русі-України в складі Речі Посполитої або повноцінного складника польсько-литовської конфедерації, котра мала доповнитися рівноправним руським складником.

В практичній площині це означало відновлення релігійного миру між православними, католиками й уніатами, пошуки нового статусу для Київської митрополії (котра зберігала б єдність із Константинополем і Римом одночасно), інституційне зміцнення окремішності руських воеводств (за цим вкотре вгадуються контури Князівства Руського — ідеї, яку не реалізували руські магнати часів Люблінської унії 1569 року і яку невдовзі запозичать козацькі політики для Гадяцької унії 1658 року) й, зрештою, пошуки можливостей для «прописки» в руському соціумі козаків — проблеми, котру в першій половині XVII століття не міг оминати жоден політик.

Реінкарнацією шляхетського політичного народу стало козацтво з власним державним проектом — Гетьманщиною. Від нього «ген свободи» вже міцно вкоренився в масовій свідомості, а в наступні століття став частиною національного міфу, масштабувавшись зі шляхетсько-старшинського поверху на решту суспільства.

Вочевидь, на цій часовій дистанції впізнаваних для сучасного українця облич стає істотно більше (це передусім козацькі гетьмани), але звернімо увагу на тих, котрі насправді є ключовими. Серед них — Юрій Немирич (1612–1659), руський магнат, дипломат, державний діяч Гетьманщини.

Він став речником розбудови козацької держави за лекалами політичних свобод річесполитського типу, в яких закладено ідею влади як результату політичної угоди між володарем і «політичним народом» країни, де свободи володаря й підданих нерозривно пов'язані із взаємними обов'язками.

Без цього неможливо зрозуміти ані витоки базових політичних цінностей та ґрунтованих на них прав, закладених у Бендерській конституції 1710 року, створеній козацькими політиками покоління Пилипа Орлика, ані віршовані славоспіви свободі й вольностям його старшого сучасника гетьмана Івана Мазепи й славнозвісне «De Libertate» Григорія Сковороди...

Звісно, було б наївно думати, буцімто цінності на кшталт свободи чи рівності в розумінні руських еліт XVI–XVII століть тотожні нашим сьгоднішнім, а державні інститути чи соціальний устрій Гетьманщини є взірцевими для наслідування зараз, чи то самоідентифікація лідера козацької шляхти Григорія Полетики або ідеолога українофілів професора Володимира Антоновича дорівнює ідентичності сучасного українця. Зовсім ні, але в кожному пазлі сучасності пульсують ті струмочки, котрі колись стали першовитоками наших цінностей, прагнень, мрій і, зрештою, рис «національного характеру».

Читайте також: **Українські державні герби: феномен тризуба**

Ідеї

Які ідеї, закладені в нашу національну ідентичність, «спрацьовують» майже автоматично, коли нас про них запитують? Мабуть, ідея соборності українських земель — через пригадування акту злуки 1919 року, після тривалої розірваності поміж двома імперіями в «пропащому» XIX столітті, торг українськими територіями упродовж двох світових воєн і, зрештою, територіальні втрати війни теперішньої. Українці мають мало не містичне відчуття свого зв'язку з землею, територією, на якій живуть — це факт, що не потребує доведення.

Сама ідея соборності-єдності нерозривно пов'язана із відчуттям центру, до якого тяжіють різні регіони України і який є символічним осердям їхньої цілісності. В цієї ідеї є конкретний автор, якого було б варто знати-пам'ятати пересічному українцеві.

Це Захарія Копистенський (?–1627), архимандрит Києво-Печерської Лаври, богослов, автор ідеологеми «Києва — другого Єрусалиму». Сакральне значення столиці Русі усвідомлювали церковні ієрархи й богослови й до нього, але Копистенський, по суті, заявив про Київ не лише як про сакральний центр, але й своєрідний «нульовий меридіан» української історії та відчуття політичного простору.

Від такої концептуалізації вже рукою подати до буквально сучасного тлумачення ідеї політичної соборності України, першим речником і оборонцем якої був гетьман Петро Дорошенко (1627–1698). Калейдоскоп укладених і розірваних союзів, виграних битв і програних воєн, зрад союзників і близького оточення робить із Дорошенка справді шекспірівського героя, котрий жертвує всім, що має, заради «цілості вітчизни» (цей образ піднімуть на щит його наступники на гетьманстві та козацькі літописці вже після смерті гетьмана).

На жаль, у сухому підсумку гетьманської кар'єри — повна зневіра й розчарування. Успішний полководець, котрий так і не став успішним політиком, Дорошенко добровільно зрікається булави на користь лівобережного гетьмана Івана Самойловича в надії, що тому більше поталанило в справі об'єднання України.

Не поталанило: Самойловичу так і не вдалося втримати в руках Правобережжя, яке до кінця XVII століття роздиратимуть між собою Річ Посполита, Московія та Османська імперія. «Сонце Руїни» зайшло, однак не зникла ідея соборної України — її в різний спосіб висуватимуть і реалізовуватимуть наступні покоління політиків.

||

Інститути

Коли мова заходить про інститути — байдуже, в історичному чи сучасному контексті, — ми звично нарікаємо на їхню слабкість і неефективність. Раніше нам не щастило з державою, точніше, з її тяглістю й стабільністю, нині — з її дієвістю, здатністю забезпечувати безпеку, справедливість і базові потреби громадян. Якщо поглянути на генезу власне політичних інститутів, у тому числі й держави, ми побачимо гідну подиву картину.

На ній буде присутня ідея класичної для європейської традиції спадкової монархії, яку виношували й втілювали перші руські князі — Володимир Святославич (?–1015) та Ярослав Мудрий (983–1054). А до рафінованої винятковості довели князі Русі-імперії Святослав Ігорович (938–972) або Руського королівства Данило Романович (1201–1264). Тоді Русь претендувала не просто на паритетне місце «серед інших» на периферії Заходу чи Сходу, а ставала самодостатнім суб'єктом цивілізаційного всесвіту, довкола якого оберталися Рим і Константинополь.

Інституційний проєкт територіальної держави, керованої вертикальними зв'язками, але не конче ототожнюваної з особою й тілом володаря, — задум **княгині Ольги (?–969)**, послідовно впроваджуваний її нащадками, котрі дбали про розвиток адміністрації й права. Їх спадок перейшов до удільних правителів пізнього Середньовіччя, таких як князь Федір Коріятович (1331–1414) або Олелько Володимирович (?–1455), князі Острозькі й Сангушки з їхніми «державами в державі».

Зрештою, нова формула політичних інституцій, заснованих на республіканській моделі, стала плоттю й кров'ю нашого досвіду державотворення в Речі Посполитій та Гетьманщині. До речі, творення козацької держави «нашим Вашингтоном» — гетьманом Богданом Хмельницьким (1596–1657) — було б неможливим без територіальної організації реєстрових козаків, яким виділили землю з фонду королівських маєтностей у 1625 році за пропозицією руського воєводи й одного з шляхетських лідерів Яна Даниловича (1570–1628).

Саме ж козацтво як мілітарна сила й основа армії майбутньої держави очевидно не відбулося б без німецького лицаря Бернарда Претвича (1500–1563). Саме він заклав основи охорони степового кордону, залучивши до них строкаті відділи степової вольниці.

Не сталося б цього й без **українського князя Дмитра Вишневецького-Байди** (1516–1563), що користав з козацтва не просто як наймач-інвестор, а визнаний цим середовищем лідер. Він показав козакам нові горизонти політичних цілей — боротьбу за владу/престоли/держави: рівень, котрого не вдавалося досягти жодній зі спільнот професійних солдатів на рубежі Середньовіччя й Нового часу.

Втім, не менша, а може, навіть більша роль судилася й інституціям з горизонтальними зв'язками — самоврядним інституціям на кшталт шляхетських сеймиків, козацьких рад, церковних братств, ремісничих цехів і магдебурзьких комун у містах.

Без їхнього історичного досвіду й набутих практик було б неможливим витворення середнього класу. А саме він сформував запит на нову картину світу, обов'язкову освіту, книгодрукування, пресу, новітні технології й наукові знання й водночас став їхнім інвестором. Так незрима ниточка наступності протяглася від князів Острозьких до братів Рогатинців, а відтак через їхніх нащадків, українських дідичів-меценатів на кшталт Галаганів і Милорадовичів, до Євгена Чикаленка (1861–1929) й Володимира Леонтовича (1866–1933) у ХХ столітті.

Солідарність, емпатія й досвід швидкого об'єднання в малі, але дієві спільноти, які ми яскраво бачимо зараз на прикладі волонтерського руху, навряд чи був би можливим без тої історичної генетики, котрі сформували традиції міських цеховиків. А їх із плином часу змінили українські кооперативи й спілки, що розгорнулися в рух загальнонаціонального масштабу завдяки ідеям Миколи Левитського (1859–1936) та їх системній реалізації.

Герої нашого пантеону

Одна з переваг хронологічної послідовності біографій — бачити, наскільки надивовижу тяглим виявляється життя ціннісного стрижня. Хоч у нас і заведено нині нарікати на фрагментованість нашої історії, перервність, незавершеність, яка компенсувалася ривками й революціями. Виявляється: те, що ми нині намагаємося перебрати зі скарбниці європейських демократичних цінностей насправді є не запозиченням, а відновленням того, що ми самі колись мали.

Цінності, ідеї та інституції, включно зі свободою, як індивідуальною, так і колективною — результат кількасотлітнього симбіозу дуже різних сенсів, закладених у них історично. Ця еволюція стартує з «прав і вольностей» монархів чинити щось на власний розсуд.

Перетікає до свобод політичного класу — бояр і шляхти (вони вже мають майже сучасний їх набір: політичну свободу, власне право, недоторканність особи й майна, свободи вибору віри etc.). А вже в модерну добу ці свободи поширюються на всю товщу суспільства, незалежно від етнічної, соціальної чи гендерної належності. Але на кожному етапі цієї еволюції речниками й носіями цих абстрактних «прав і вольностей» були конкретні люди. Знати їхні біографії означає краще розуміти, спадкоємцями й набувачами яких цінностей стали ми з вами.

Яким би строкатим, на перший погляд, не виявився цей пантеон, маємо виходити з його цілісності, зумовленої нашими сьогоднішніми цінностями, ідеями та інституційним досвідом. Така історична інклюдія — не самоціль.

НОВИНИ ПАРТНЕРІВ

РЕКЛАМА

Аби наша історія не виглядала перервною, з провалами, розривами (а вона, далєбі, насправді такою не є!), ми мусимо прийняти до кола «своїх» усіх її діячів, що доклалися до творення сучасного українського світу та його тожсамості — незалежно від того, чи вкладаються вони в рамку наших теперішніх критеріїв українськості.

Це означає, що маємо прийняти захисників православ'я та речників української державної ідеї, котрі були католиками чи протестантами, прийняти те, що ікони українського незалежництва — Мазепа й Орлик, Антонович і Липинський — говорили /писали польською й латиною, а не лише українською. Як і те, що українська державна ідея — це не тільки ідея суверенітету чи соборності, але й української імперії, де Україна є цивілізаційним центром, а сусідні території — всього лиш фронтири і периферії.

Виявляється, що в багатьох сучасних цінностях та ідеях, які є підґрунтям нашої теперішньої ідентичності, закладено тривалий історичний стаж і досвід їхніх творців. Цінності та ідеї виявляються тісно переплетеними й пов'язаними між собою.

Те, що вони зберігалися, примножувалися й урізноманітнювалися з плином часу — свідчення успіху й самих цінностей, і їхніх творців. Яким би звивистим не був шлях перших і других, він демонструє нам приклади сили, амбітності, цілеспрямованості й мало не гедоністичної насолоди утверджувати свої сенси в цьому житті.

Погодьтеся: таким творцям історії не можна не симпатизувати, адже ці відчуття надзвичайно близькі нам сьогодні. Отже, історія ідей, цінностей та інститутів, створених нашими героями, що зрештою стали нашим набутком — то низка успішних історій. Невдачі й поразки не нівелюють здобутків, а радше є домашнім завданням до виконання нами — нащадками.

Повнота нашого розуміння/знання про власних героїв теж здатна мінятися. Її стимулюють сьогоднішні переживання, тривоги, сумніви, котрі ми звично переадресуємо минулому й у вчинках попередників дошукуюємося керівництва до дій сьогодні й завтра. Що краще знаємо людей, котрі їх створювали й утверджували, то краще усвідомлюватимемо їх вагу й цінність для нас сьогодні й то яснішим буде те, як і куди ми рухалися, в якій точці перебуваємо зараз і що робити далі.

Олексій Сокирко, доктор історичних наук, фахівець з військової історії України XVII–XVIII століть (Київський національний університет імені Тараса Шевченка); опубліковано у виданні **ТИЖДЕНЬ**

Читайте також:

- **Ми звикли вважати, що хрестителем Русі є князь Володимир. А може справжній хреститель - Анастас?**
- **Християнські стежки поганського кохання: Чеські дружини князя Володимира**
- **Уроки історії. Хто вбив і канонізував князів Бориса і Гліба?**
- **Злочини московитів на території Гетьманщини**
- **Студенти из Рутении - Украины в университетах Европы в XIV - XVIII веках**
- **Військове співробітництво українців та поляків: давні традиції**
- **Герць із ним: які давні воєнні традиції та ритуали мали українські воїни**
- **Шикарне життя в Україні - з маловідомої французької книги 1824 року**

Share 0

Читайте «Аргумент» в [Facebook](#) и [Twitter](#)

Если вы заметили ошибку, выделите ее мышкой и нажмите **Ctrl+Enter**.

Коментарі

ВІДЕО

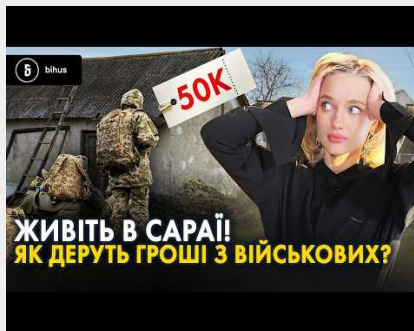
Про що не можна було жартувати в СРСР

HEAVY SHOT, VAMPIRE, NEMESIS: як «Баба Яга» б'є ок*пантів

Воюєш? Плати більше! 50к за оренду і космічні комісії: як виглядає ринок житла на фронті?

Републікація матеріалів: для інтернет-видань обов'язковим є пряме гіперпосилання, для друкованих видань – за запитом через електронну пошту. **Посилання або гіперпосилання повинні бути розташовані при використанні тексту - на початку використовуваної інформації, при використанні графічної інформації - безпосередньо під об'єктом запозичення.** При републікації в електронних виданнях у кожному разі використання вставляти гіперпосилання на головну сторінку сайту argumentua.com та на сторінку розміщення відповідного матеріалу. За будь-якого використання матеріалів не допускається зміна оригінального тексту. Скорочення або перекомпонування частин матеріалу допускається, але тільки в тій мірі, якою це не призводить до спотворення його сенсу.

Редакція не несе відповідальності за достовірність рекламних оголошень, розмічених на сайті, а також за вміст веб-сайтів, на які дано гіперпосилання.

Контакт: uargumentum@gmail.com